

EINSTEIN'DAN TÜRKİYE'YE MEKTUP

Haşim ERDOĞAN*

Okt. Enes ÖZ**

Özet

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Atatürk önderliğinde birçok alanda yenilikler yapılmaya başlanmıştır. Bu yeniliklerden en önemlisi de hiç şüphesiz eğitim alanında yapılan inkılaplar olmuştur. Eğitim alından yapılan yeniliklerden en önemlisi de Üniversite reformudur. Bu bağlamda Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adını almış ve burada ders vermek için yurt dışından bilim adamları getirilmiştir. Bu yabancı bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosunda ve benzeri kuruluşlarda görev almaları, kabul etmek gerekir ki Türkiye'de bilimsel anlayış ve araştırmalara büyük bir canlılık getirmiştir. Bu bilim adamlarından birçoğu davetiye ile Türkiye'ye gelirken bir kısmı da kendi istekleri ile Türkiye'ye gelmek istemişlerdir. Türkiye'nin özellikle de Almanya'daki Nazi zulmünden kaçan bilim adamlarına kapılarını açması ünlü fizik profesörü Albert Einstein'ı harekete geçirmiş ve Einstein 17 Eylül 1933 tarihinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta içerik olarak Einstein, Hitler zulmü altında 40 kadar bilim adamı arkadaşının olduğunu ve bu bilim adamlarının Türkiye de hiçbir ücret almadan görev yapabileceklerini bildirmiştir.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde aslı bulunan mektuba cevap olarak dönemin Başbakanı İsmet İnönü içinde bulunulan şartlar gereği daha fazla personel istihdam edilebilmesinin mümkün olamayacağını bildirerek reddetmiştir. Albert Einstein'ın bu mektubuna neden olumsuz yanıt verildiği kesin olarak bilinmemekle birlikte çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1933 Üniversite Reformu, Einstein'ın Mektubu, Bilim Adamları, Türk-Alman İlişkileri

EINSTEIN'S LETTER TO TURKEY

Abstract

After the establishment of the Republic of Turkey, innovations in many areas have been started under the leadership of Atatürk. The most important of these innovations is undoubtedly the revolutions in the field of education. The most important innovation in the field of education is the reform of the University. In this context, Darülfünun took the name of Istanbul University and brought scientists from abroad to teach here. These foreign scholars should take part in the teaching staff of Istanbul University and similar institutions and accept that scientific understanding and research in Turkey has brought great vitality. Many of these scientists come to Turkey with an invitation and some want to come to Turkey with their own will. Turkey opened its doors to scientists, especially those who escaped from the Nazi tyranny in Germany, and acted on the famous physics professor Albert Einstein, and Einstein sent a letter to Prime Minister Ismet Inonu on September 17, 1933. In the letter, Einstein said that there were about 40 friends of scientists under Hitler's persecution and that these scientists could work in Turkey without paying any wages.

Prime Minister Ismet Inonu refused, saying that it was not possible to recruit more personnel due to the conditions in the era. Albert Einstein's answer to this letter is uncertain, but there are several opinions.

Key Words: 1933 University Reform, Einstein's Letter, Scientists, Turkish-German Relations

* Yrd. Doç. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, hasimerdogan@nevsehir.edu.tr

** Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacıbektaş MYO., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı, enesoz@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

Atatürk'ün 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıkması ile başlayan Türk kurtuluş mücadelesi, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile başarıya ulaşmış, bu tarihten itibaren yeni Türk devletinin yüzünü batıya dönmesi ile birçok alanda yenilikler hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede siyasi, adli, ekonomik, kültürel ve eğitimle ilgili boyutları olan birçok inkılaplar yapılmıştır. Bu inkılapların sac ayaklarından birisi eğitim alanında yapılan inkılaplar olmuş, 1924'te Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim öğretim tek bir çatı altında toplanırken, bunun dört yıl sonrasında Yeni Türk Alfabesi kabul edilmiştir. Eğitim alanında ki bir diğer önemli yenilik Osmanlı Devleti'nden kalan batılı anlamda üniversitelerin modernize edilmesi ve bunların yanında yeni üniversitelerinde kazandırılmasıdır. Bu bağlamda Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adını almış ve burada ders vermek için yurt dışından bilim adamları getirilmiştir. Bu yıllarda, Almanya'da Hitler'in zulmünden kaçan pek çok bilim adamı, dönemin en özgür ülkelerinden biri olarak gördükleri Türkiye'ye sığınmaya başlamıştır.¹ Özellikle 1933 yılından itibaren gerek Nazi dönemi Almanya'sından kendi rızası ile gelen gerekse de başka ülkelere getirilen akademisyen sayısı hatırı sayılır miktardadır. O yılda 38 Ordinaryüs profesör, 4 Profesör, 43 Asistan, olmak üzere toplam 85 bilim adamı İstanbul Üniversitesi'nde görevli olmuşlardır. Bu yabancı bilim adamlarının İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosunda ve benzeri kuruluşlarda görev almaları, kabul etmek gerekir ki Türkiye'de bilimsel anlayış ve araştırmalara büyük bir canlılık getirmiştir.² Nazi dönemi Almanya'da Hitler'in baskılarına dayanamayıp Türkiye'ye gelen ve İstanbul Üniversitesi'nde görev alan yabancı öğretim görevlilerinden Gerhard Kessler, anılarında Türkiye'ye kabul edilmesiyle ilgili olarak övgü dolu şu sözleri dile getirmişlerdir: “*Asil ve şövalye ruhuna sahip Türk ulusuna bana bu imkânı tanıdıkları için ebediyen müteşekkir kalacağım*”³. Kessler'in bu sözü o dönemin Almanya da yaşayan bilim adamlarının ortak kanısı olduğu vurgulanabilir. Zira Kessler ve diğer 84 bilim adamı Nazi zulmünden kaçarak Türkiye'ye sığınabilen şanslı bilim adamlarıdır.

Türkiye'nin yabancı bilim adamlarına kapısını açması, o tarihler de Türkiye'nin bilim adamlarınca sınımlanacak bir liman olarak görülmesine sebep olmuştur. Nazilerin iktidara geçmesi ile Almanya da başlayan faşist yönetim ülkedeki yabancılara zulüm edilmesini de beraberinde getirmiş, bu sebepten ötürü birçok bilim adamı Türkiye'ye sığınma talep etmiştir. İşte onlardan biri de Almanların bütün dünya gözü önünde kendi vatandaşı olarak adından gurur ile bahsettiği ünlü bilim adamı fizikçi Albert Einstein⁴'dir. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Cumhuriyet Arşiv kataloglarında Einstein'ın imzası ile ve 17 Eylül 1933 tarihine ait bir mektup bulunmaktadır. Bizim çalışmamızın esasını da, Almanya'daki rahatsızlık veren ortamdan dolayı

¹ İnan Kalaycıoğulları, Darülfünundan Üniversiteye Gelenekten Araştırmaya, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2009, Sayı, 48, s. 43.

² Şerafettin Turan, Dr. Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınmaları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1963, Sayı, 25, s. 1-25.

³ Andreas Hänlein, A.Gerhard Kessler: Türkiye'de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı, (Çev.: Alpay Hekimler), Çalışma ve Toplum Dergisi, 2006, Sayı 9. s. 39.

⁴ Einstein, 1879 yılında Güney Almanya'nın Ulm kentinde dünyaya geldi. Lise öğrenimini 1894'te İsviçre'de tamamladı ve 1896'da Zürih Politeknik Enstitüsü'ne (ETH) girdi. Kuantum teorisinin önemini ilk anlayan fizikçilerden birisi oldu ve bunu ışın enerjisine uyguladı. Bu da onun, ışık tanecikleri veya fotonlar hipotezini kurmasını sağladı. Bu yoldan fotoelektrik olayını açıklayabildi. Bu çalışmalarını açıklayan ve 1905 yılında “Annalen der Physik” dergisinde yayımlanan iki yazısından başka, üçüncü bir yazısı daha çıktı ve bu yazıda görelilik teorisinin temelini attı. Teorileri sert tartışmalara yol açtı. 1909'da Zürih Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu. Prag'da bir yıl kaldıktan sonra, Zürih Politeknik Enstitüsü'nde profesör oldu. 1913'de Berlin Kaiser-Wilhelm Enstitüsünde ders verdi ve Prusya Bilimler akademisine üye seçildi. İsviçre vatandaşı olarak 1. Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı. Einstein, 20. yüzyılın en önemli kuramsal fizikçisi olarak nitelenebilir. Görelilik kuramını geliştirmiş, kuantum mekaniği, istatistiksel mekanik ve kozmoloji dallarına önemli katkılar sağlamıştır. Kuramsal fiziğine katkılarının ve fotoelektrik etki olayına getirdiği açıklamadan dolayı 1921 Nobel Fizik Ödülü'ne layık görülmüştür. Yabancı ülkelere birçok gezi yapmakla birlikte 1933'e kadar Berlin'de yaşadı. Almanya'da yönetime gelen Nasyonal Sosyalist (Nazi) rejimin ırkçı tutumu dolayısıyla, pek çok Musevi asıllı bilim adamı gibi o da Almanya'dan ayrıldı. Paris'te College de France'ta ders verdi; buradan Belçika'ya oradan da İngiltere'ye geçti. Son olarak Amerika Birleşik Devletleri'ne giderek Princeton Üniversitesi kampüsünde etkinlik gösteren Institute for Advanced Study'de (İleri Araştırma Enstitüsü) profesör oldu. 1940 yılında Amerikan yurttaşlığına geçen Einstein, 1955'de Princeton'da yaşamını yitirdi. John Archibald Wheeler, Albert Einstein 1879-1955, Natioal Academ of Science, Washington, 1980, s. 97,114.

rahat bir çalışma ortamı arayan bilim adamlarının Türkiye'ye sığınma talepleri ile ilgili Einstein imzalı bu arşiv belgesi oluşturacaktır. Albert Einstein'ın Türkiye'ye neden mektup yazdığını, ne için Türkiye'yi tercih ettiğini anlamamız adına 1933 yılında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen üniversite reformuna değinmemiz yerinde olacaktır.

2. Einstein'ın Türkiye'yi Tercihi ve 1933 Üniversite Reformu

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu gerçekleştirdikten sonra, çağdaş uygarlıklar seviyesine çıkma adına birçok alanda inkılâp gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu inkılâpların önemli alanlarından birisi yukarı da bahsedildiği üzere Atatürk'ün şüphesiz oldukça önem verdiği "eğitim" inkılâpları olmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilerek eğitim öğretim tek bir çatı altında toplanmıştır. 1 Kasım 1928 tarihinde yeni alfabe kabul edilmiş, 1931 yılında Türk Tarih Kurumu, 1932 yılında ise Türk Dil Kurumu hayata geçirilerek eğitim alanında yeniliklere devam edilmiştir. Mezkûr alanın yükseköğretim kısmında yapılan en önemli yeniliklerden birisi de 1933 tarihli üniversite reformu olmuştur.

Ülkemizde batılı tarzda ilk üniversite 1863 yılında Darülfünun adı ile eğitim öğretime başlamıştır. Burada fizik, kimya, biyoloji, astronomi, tarih, coğrafya gibi alanlarda dersler verilmiştir. Ancak burada tam anlamı ile bir ilim çalışması yapılmadığı için ıslah edilmesi ve bir üniversite gibi bilim merkezi olması adına adımlar atılması gerekiyordu.⁵ Darülfünun, İstanbul Üniversitesi olarak modernize edilmesi için İsviçre'den Profesör Albert Malche getirtilmiştir. Yaklaşık 5 ay Türkiye'de kalan Malche raporunda, Darülfünun'un Türk inkılâbına yakışır bir yapıya sahip olmadığı ve özellikle de hocalar arasında yabancı dil bilgisinin yetersiz olduğunu bildirmiştir. Atatürk, Malche'nin raporunu incelemiş ve kendi el yazısı ile tuttuğu notlarda raporu değerlendirmiştir. Atatürk'ün, Malche'nin raporu ile ilgili el yazısının birinci maddesi "İstanbul Darülfünun'u lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır" olmuştur. Atatürk'ün bu rapor ile ilgili tutmuş olduğu notlardaki 12. madde bizim konumuz açısından oldukça önemli niteliktedir zira Atatürk bu maddede "Darülfünun hocaları yoktur! Şimdilik hariçten getirmek lazımdır..." demiştir. Atatürk'ün bu kararı yurt dışından Türkiye'ye üniversite hocası istihdamının önünü açmıştır denilebilir.⁶

Mayıs 1933'te, Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesi'ne geçilmesinin ardından yeni kurulan üniversiteye yurtdışından yabancı bilim adamları davet edilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda Avrupa'dan birçok öğretim üyesi Türkiye'ye gelmiştir. O yılda 38 Ordinaryüs profesör, 4 profesör, 43 asistan, olmak üzere toplam 85 bilim adamı İstanbul Üniversitesi'nde görevli yapmışlardır.⁷

30 Ocak 1933'te Almanya'da yönetime geçen nasyonal sosyalistler, ırkî ve ideolojik sebeplerden ötürü bazı öğretim üyelerini tehdit ve bazılarını da tutuklamaktaydılar. Bu durum ile karşılaşmamak adına bilim adamlarının bir kısmı Almanya'yı terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu bilim adamları başka ülkelerin üniversitelerinde görev bulmak için İsviçre'de "Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği" adı altında bir teşkilatlanmaya gittiler. Türkiye'de Üniversite reformu için rapor hazırlayan Prof. Albert Malche Mayıs 1933'te İsviçre'deki bu bilim adamları teşkilatına bir mektup göndererek, Türkiye'de yabancı bilim adamlarının çalışma imkânı bulunduğunu bildirmiştir.⁸ Bu sayede İsviçre'de bulunan Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardımlaşma Derneği'ne mensup bir kısım bilim adamı Türkiye'de istihdam edilmiştir.

Almanya'da Hitler baskısından kaçan bilim adamları arasında ünlü Fizikçi Prof. Dr. Albert Einstein'da bulunmaktadır. O da Fransa ya iltica ederek Paris'te OSE adı altında bir Yahudi Yardım Kuruluşu yolu ile teşkilatlanmaya gitmiştir. Türkiye'nin bu sırada üniversite reformu çerçevesinde yabancı bilim adamlarını istihdam etmeye başlaması, Yurt Dışındaki Alman Bilim

⁵ Ersoy Taşdemirci, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992, s. 1, 2.

⁶ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Ankara 1984, Cilt 1, Sayı 1, s. 3, 4, 6, 7.

⁷ Kalaycıoğlu İ, s. 43.

⁸ Taşdemirci E, s. 10, 11.

Adamları Yardımlaşma Derneğinden bazı bilim adamlarının Türkiye tarafından alınması kendisini cesaretlendirmiş ve o da Türk hükümetine başvurarak Almanya'da bulunan 40 bilim adamı arkadaşının Türkiye'ye alınmasını talep etmiştir.

3. Einstein'ın Türkiye'ye Mektubu ve Türk Makamlarının Cevabı

En başta da ifade ettiğimiz gibi Almanya da 30 Ocak 1933 Hitler'in yönetime gelmesi ile Alman olmayanlara karşı baskılar artmış ve bu baskılardan en çok etkilenenler zümreler arasında Almanya da ikamet eden yabancı bilim adamları da bulunmaktadır. Bu bilim adamlarının bir kısmı Türkiye'ye eğitim reformları çerçevesinde Atatürk'ün de bizzat isteği ile getirilmiş ve 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul Üniversitesi'nde akademik çalışmalarına başlamışlardır. Türkiye'ye gelemeyen bir kısım bilim adamı da Fransa ve ABD'ye gitmişlerdir.

1933 tarihinde Hitler'in Alman yönetimine geldiği tarihte, Berlin Üniversitesi'nde ders vermekte olan Ünlü Fizik Profesörü Albert Einstein, yabancılar üzerindeki baskının iyiden iyiye artmasıyla Almanya'da daha fazla kalamayacağını düşünmüş ve Paris'e geçmiştir. Aslen bir Yahudi olan Einstein Fransa'ya geldiğinde, Yahudi Yardım Kuruluşu'nun (OSE) müdürlüğüne getirilmiş ve bilimsel çalışmalarına burada devam etmiştir.

Bu sıralarda Türkiye'de ki eğitim reformları çerçevesinde sayıları 85'i bulan bilim adamı da İstanbul Üniversitesi'nde Ağustos 1933 tarihinde göreve başlamış bulunmaktaydı. Türkiye'nin özellikle de Almanya'daki Nazi zulmünden kaçan bilim adamlarına kapılarını açması Albert Einstein'ı harekete geçirmiş ve Einstein 17 Eylül 1933 tarihinde dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta içerik olarak Einstein, Hitler zulmü altında 40 kadar bilim adamı arkadaşının olduğunu ve bu bilim adamlarının Türkiye de hiçbir ücret almadan görev yapabileceklerini bildirmiştir. “*Almanya'da çalışan 40 profesör ve doktorun Türkiye'de çalışmak istedikleri hakkında OSE Musevi Sıhhiye Cemiyeti Fahri Başkanı Einstein'dan gelen mektup*” ifadesi ile Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan mektubun tam metni şu şekildedir:⁹

Ekselansları,

OSE Dünya Birliği'nin şeref başkanı olarak, Almanya'dan 40 profesör ve doktorun bilimsel ve tıbbi çalışmalarına Türkiye'de devam etmelerine müsaade vermeniz için başvuruda bulunmayı ekselanslarından rica ediyorum. Sözü edilen kişiler, Almanya'da yürürlükte olan yasalar nedeniyle mesleklerini icra edememektedirler. Çoğu geniş tecrübe, bilgi ve ilmi liyakat sahibi bulunan bu kişiler, yeni bir ülkede yaşadıkları takdirde son derece faydalı olacaklarını ispat edebilirler.

Ekselanslarından ülkenizde yerleşmeleri ve çalışmalarına devam etmeleri için izin vermeniz konusunda başvuruda bulunduğumuz tecrübe sahibi uzman ve seçkin akademisyen olan bu 40 kişi, birliğimize yapılan çok sayıda başvuru arasından seçilmişlerdir. Bu bilim adamları, bir yıl müddetle, hükümetinizin talimatları doğrultusunda kurumlarınızın herhangi birinde hiçbir karşılık beklemeden çalışmayı arzu etmektedirler.

Bu başvuruya destek vermek maksadıyla, hükümetinizin talebi kabul etmesi halinde sadece yüksek seviyede bir insani faaliyette bulunmuş olmakla kalmayacağı, bunun ülkenize de ayrıca kazanç getireceği ümidimi ifade etme cüretini buluyorum.

Ekselanslarının sadık hizmetkârı olmaktan şeref duyan, Prof. Albert Einstein

Albert Einstein'ın mektubu gönderdiği adres kamuoyunda Mustafa Kemal Atatürk olarak bilinmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda bu bilginin yanlış bir bilgi olduğu karşımıza çıkmaktadır. Zira Einstein mektubu, o dönem başbakan olan İsmet İnönü'ye göndermiştir. Nitekim

⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 116-810-3.

bu gerçeği biz, mektubun doğrudan İsmet İnönü'ye yazılması ile anlıyoruz. Mektubun son kısmında İngilizce olarak "Türkiye Cumhuriyet'i Bakanlar Kabinesi Başkanına" ifadesi yer almaktadır. Bu terimin karşılığı ise kısaca "başbakan" anlamına gelmektedir. Ayrıca mektubun muhatabı olarak cevap mektubunu da yine İsmet İnönü yazmıştır.

UNION DES SOCIÉTÉS "OSE"
POUR LA PROTECTION DE LA SANTÉ
DES POPULATIONS JUIVES

COMITÉ D'HONNEUR
Prof. A. EINSTEIN, *President.*
Prof. A. BESREDKA, *Vice-President - Paris.*
Prof. RADCLIFFEN SALAMAN, *V.-President - London.*

SOCIÉTÉS AFFILIÉES
ALLEMAGNE.
ANGLETERRE.
DANZIG.
ÉTATS-UNIS.
LETTONE.
LITHUANIE.
POLOGNE (T. O. Z.)
ROUMANIE.

פארכאנד פון די געזעלשאפטן
פארן יידישן געזונטשין
TEL.:
PARIS (XVIII) LE 17 September, 1933
4, Rue Roussel

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYETİ ARŞIVI

3-10-515

Address: "OSE" 4, RUE ROUSSEL - PARIS

3) ...
600 ...

Your Excellency,

As Honorary President of the World Union "OSE" I beg to apply to Your Excellency to allow forty professors and doctors from Germany to continue their scientific and medical work in Turkey. The above mentioned cannot practise further in Germany on account of the laws governing there now. The majority of these men possess vast experience, knowledge and scientific merits and could prove very useful when settling in a new country.

Out of a great number of applicants our Union has chosen forty experienced specialists and prominent scholars, and is herewith applying to Your Excellency to permit these men to settle and practise in your country. These scientists are willing to work for a year without any remuneration in any of your institutions, according to the orders of your Government.

In supporting this application, I take the liberty to express my hope, that in granting this request your Government will not only perform an act of high humanity, but will also bring profit to your own country.

I have the honour to be,

Your Excellency's obedient servant,
A. Einstein
(Prof. Albert Einstein)

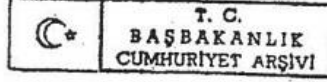
His Excellency
The President of the Cabinet of Ministers
of the Turkish Republic.

1) ...
2) ...

Albert Einstein'ın yazmış olduğu mektubun İngilizce orijinali¹⁰

¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 116-810-3.

DIŞ TABİBİ
SAMY, M. GUNZBERG
MÉDECIN DENTISTE
GRAND'RUE DE PEÛA 266 (ISTİKLÂL CADDESİ)
TEL. PEÛA 685.

30/9/933

Paristen 17 Eylül 1933 tarihiyle Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâleti Celilesine

Professör Alber Aynsitayın imzasıyla gönderilen
mektubun tercemesidir :

Efendimiz hazretleri

Cihanşumul OSE musevi sihhiye cemiyetinin fahri reisi sıfatıyla Almanya-
dan çıkmış olan kırk professör ve doktorun fenni ve tabbî meşguliyetleri-
ni Türkiyede devam ettirmelerine müsaade buyurulması için zati samilerine
müracaat ve reca ediyorum.

Arzettiğim doktorlar halen orada cari olan kanunlardan dolayı bundan böyle
Almanya'da çalışmıyacaklardır. Bu zevatın kısmı âzamı geniş tecrübe ve malû-
mat sahibi ve ilmi meziyetleri haiz buldukları cihetle yeni bir memleket
de yerleştikleri taktirde pek büyük faydeler temin edebileceklerdir.

Cemiyetimiz müracaat eden bir çokları arasından kırk kadar tecrübeli müte-
hassis ve pek yüksek alimleri tefrik etmiş ve bu istidamıyla bunların
memleketinizde yerleşerek icrayı sanat etmelerine müsaade buyurulması için
müracaat etmekte bulunmuştur. Bu ilmü fen adamları hükûmetinizin emirlerine
tevfikan her hangi bir müessesesinde hiç bir ücret talep etmeksizin bir
sene müddetle çalışmak arzusunda bulunmaktadır. Bendeniz bu müracaatı
terviç suretiyle bu talep ve istideyi hükûmetinize taktim etmeyle yalnız
pek yüksek insanî bir iş gördüğümü değil, aynı zamanda memleketinize de
bir menfaat temin etmiş olacağımı ümit eylediğimi kemali serbestiyle arz
ve ifadeye mücaheret eder ve bilvesiyle ubudiyetkârane tazimlerimi taktim
eylerim efendim hazretleri.

030 10 116 810 3

Albert Einstein'ın yazmış olduğu mektubun Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan
Türkçe tercümesi¹¹

Türkiye Cumhuriyet'i Başbakanlığına yazılan Einstein'ın mektubu, Yahudi asıllı Türk dış
hekimisi Sami Gunzberg¹² vasıtası ile iletilmiştir. Gunzberg Einstein'ın mektubunun ek kısmına
kendi dilekçesini de ekleyerek Einstein'ın bu talebinin nasıl ortaya çıktığının ve alınacak bilim
adamlarının Türkiye'ye kısa zamanda nasıl uyum sağlayacağını izahını yapmıştır.¹³

¹¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3.

¹² Sultan II Abdülhamid, Sultan Vahdeddin, Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Celâl Bayar, Adnan Menderes, Refik
Koralan'ın dış hekimi, Söyleşi: Hakan Sürmen, Röportaj: Rifat N. Bali(2007), Sami Günzberg Sarayın ve Cumhuriyet'in
Dişçibaşısı, Türk Diş Hekimleri Birliği Dergisi, sayı 102, s. 82,86.

¹³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3

SAMY M. GUNZBERG
MÉDECIN DENTISTE
GRAND'RUE DE PÉRA 356 (ISTIKLÂL CADDESİ)
TEL. PÉRA 555.

30.9.933

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Celilesine arz olunur :

Efendim hazretleri

Bir ay evvel Pariste bulunduğum sıralarda dünyanın her noktasında şubeleri olan meşhur OSE namındaki sihhî musevi cemiyetinin meşhur professor Aynşitaynin riyasetinde bulunan Paris ve Londra şubeleri müracaatla Almanyanın en yüksek fakültelerinde bulunmuş ve tababetin her gubesine mensup professorler ile bir çok mütahassis büyük doktorların maiyetlerinde çalışmış genç muavinler bundan böyle Türkiyede çalışmak için Türkiye cumhuriyeti hükümeti nezdinde vasıta olmaklığımı bendenize teklif etmişlerdi. Bunun üzerine bendeniz böyle mühim bir mesele hakkında Türkiye cumhuriyeti sefarethanesine ve resmi şekilde müracaat etmek lazımgeldiğini kendilerine ifade etmiştim. Fakat tarihlerde görüldüğü gibi Türk hükümetinin bu gibi yüksek insanî müracaatları din farkını nazarı dikkate almayarak daima terviç edegeldiğini düşünerek arzettiğim bu heyete tanınmış mütahassis bir çok professor ve doktorların Türk hukümetine iki ve ya üç sene fahriyen hizmet etmek ve muallimlik suretiyle talebe yetistirmek ve bu müddet zarfında hükümetin tensip edeceği yerlerde yalnız talim ile meşgul olarak sanat icra etmemek şartıyla çalışmaları ve bu müddet zarfında türkçe öğrenmeğe gayret etmeleri ve üç sene sonra Türkiye kanunlarına tabi olarak Kollokyom denilen mezuniyet imtihanı geçirdikten sonra sanat icra edebilmeleri şartlarına muvafakat eyledikleri taktirde Almanyadaki siyasî buhrandan dolayı insanîyet namına Türk hükümeti nezdinde vasıta olabileceğimi de ilâve etmiştim.

Bu kerre Professor Albet Aynşitayn riyasetinde bulunan bu cemaat bizzat Aynşitaynin imzasıyla başvekâleti celileye yazdığı resmi İngilizce istidani benim vasıtamla taktim için namî acizeneme göndermiştir.

Diğ. Tabibi

SAMY M. GUNZBERG
MÉDECIN DENTISTE
GRAND'RUE DE PÉRA 356 (ISTIKLÂL CADDESİ)
TEL. PÉRA 555.

istidanın tercemesi merbuttur. Lütfen bu istidanın tetkikiyle müracaatı vakia hükümetimizin menafii aliyesine taalluk ediyorsa ya doğrudan doğruya professor Aynşitayna yahut gene bendenizin vasıtamla bir cevap verilmesini ve yahut hükümetin başka arzu ve geraiti varsa bunların da ilâveten bildirilmesini hükümetime bir hizmet edeceğimi zannederek arz ve istirham ediyorum. Muktezasının emrû irade buyurulması maruzdur efendim hazretleri.

Diğ. Tabibi

Samy Gunzberg
Beyoğlu, İstiklâl caddesi No.356

30-9-933
SAMY GUNZBERG

Sami Gunzberg'in Başbakanlığa yazmış olduğu dilekçenin orijinali¹⁴

Cumhuriyet arşivinde mevcut olan Einstein'ın Türkiye'ye mektubu, 11 Ekim 1933 tarihinde dönemin gazetelerine de yansımış, Akşam Gazetesi haberi birinci sayfadan "*Einstein'ın bir müracaatı, 15 büyük Musevi profesör 30 muavinleriyle Türkiye'ye gelmek istiyor*" başlığı ile duyurmuştur. Haberin içeriğinde ise Almanya da Hitler yönetiminin başlaması ile birlikte yabancı bilim adamlarına yönelik baskılardan dolayı ilticaların başladığını, Almanya'dan kaçan bilim

¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3.

adamlarına, Einstein'ın Türkiye de bulunan üniversitelerde çalışma imkanı sağlamak için uğraştığına yer verilmektedir. Haberin devamında Einstein'ın müracaatının Türk Hükümeti tarafından değerlendirmeye alındığı da okuyucuya aktarılmaktadır.¹⁵

Einsteinin bir müracaatı

15 büyük musevi profesör 30 muavinleriyle birlikte Türkiyeye gelmek istiyor

**Bir çok büyük fabrikaların makineleri ve
teknisyenlerle nakli teklif edildi**

Almanyada Hitlerin iktidar mevkiine gelmesinden sonra musevilere karşı açılan cidal hâlâ devam ediyor. Gün geçmiyor ki, telgraflar, bir çok musevilerin, ve bilhassa cihanşümül bir şöhreti haiz olan musevi âlimlerinin başka memleketlere ilticaya ve hicrete mecbur kaldıklarından bahsetmesin.

Almanyadan kütle halinde hicret eden museviler, Filistinde yerleşiyorlar. Fakat alman üniversitelerinden çıkarılan ve şöhreti cihana yayılmış olan bir çok musevi profesörler vardır ki, bunlar tavattun edecekleri ve semere verecek bir surette çalışabilecekleri yerleri tayinde güçlük çekiyorlar.

Almanyadan hicrete mecbur olan musevi âlimlerinin vaziyetile

[Devamı 2 inci sahifede]

Hükümetimize müracaatta bulunan profesör Einstein

Profesör Einstein

(Bas tarafı birinci sahifede)

meşgul olmak ve onları yerleştirmek için meşhur profesör Einsteinın riyaseti altında «Osec» namında bir musevi cemiyeti teşekkül etmiştir. Bu cemiyetin Paris, Londra, Nevyork gibi büyük şehirlerde merkez komiteleri vardır.

Haber aldığımızı göre profesör Einstein hükümetimize müracaat ederek şimdiye kadar Almanyada muhtelif hastane ve üniversitelerde çalışmış ve tababetin her şu besinde cihanşümül bir mevki ve şöhret kazanmış olan on beş profesörle otuz muavinlerinin hükümetimizin göstereceği her hangi hastane ve müessesede iki üç sene müddetle fabriyen çalışacaklarını bildirmiştir.

Bu müracaat hükümetimizce kabul edildiği takdirde bunlar nihayet üç senede türkçeyi öğrenecekler, sonra Türk tabiiyetine geçerek burada yerleşeceklerdir.

Aynı cemiyet, şimdiye kadar Almanyada faaliyette bulunmuş bir çok büyük fabrikaların da makineleri ve teknisyenlerle beraber, Türkiyeye nakledilerek hükümetçe münasip görülecek yerlerde çalışmaya hazır bulunduğunu da bildirmiştir. Gerek bu fabrikalar ve gerek Anadolunun muhtelif yerlerinde büyük sermayeli ziraat şirketleri teşkil ederek vasi mikyasta zirai istihsalât yapmak meselesini hükümetle müzakere etmek için yakında bir heyet gelerek Ankaraya gidecektir.

Einstein'ın Türkiye'ye mektubunun Akşam Gazetesine yansması¹⁶

Dönemin Başbakan'ı İsmet İnönü'ye Profesör Albert Einstein tarafından gelen bu mektup, İnönü tarafından incelenmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'na vekâleten bakan Dr. Refik Saydam'a mektup havale edilmiştir. Einstein'ın 40 bilim adamının Türkiye'de görev yapması için talepte bulunması Ankara'da olumlu karşılanmamış ve yapılan incelemeler sonunda Einstein'ın bu teklifi reddedilmiştir. Mektubun orijinal metni dikkatli bir şekilde incelendiğinde her ne kadar okunaklı olmasa da alt ve kenar kısmındaki el yazılarında "Teklifin kanuni mevzuata uygun olmadığı" ve "Bunları bugünkü şerâite (şartlara) göre kabule imkân yoktur" ibareleri yer almaktadır. Bu el yazılarının Başbakan İnönü tarafından mı yoksa mektubun kurumlar arası dolaşması esnasında başka görevliler tarafından mı yazıldığı tam olarak bilinmemektedir.

Neticesinde Başbakan İsmet İnönü, ünlü fizik profesörü Albert Einstein'ın göndermiş olduğu bu mektup ile 40 bilim adamının Türkiye'ye kabul edilmesi talebini reddetmiştir.

¹⁵ Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1933, s. 1, 2.

¹⁶ Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1933, s. 1, 2.

Einstein'ın mektubuna cevaben İsmet İnönü 14 Kasım 1933 tarihinde Fransızca bir mektup kaleme aldirarak teklifin olumsuz cevaplandığını bildirmiştir. İnönü cevap mektubunda teklifin çok cazip olduğunu ancak hali hazırda Türkiye'deki üniversitelerde 40'tan fazla bilim adamının bulunduğunu bildirmiştir. Başbakan İnönü cevap mektubunda ilaveten şimdiki halde, çeşitli kültür, dil ve kökenlerden gelmiş üyelerle çok hassas bir oluşum geliştirilmeye çalışıldığını, bu nedenle içinde bulunulan şartlar gereği daha fazla personel istihdam edilebilmesinin mümkün olamayacağını izah etmiştir. İsmet İnönü'nün Einstein'a yazdığı mektubun tam metni şu şekildedir.¹⁷

“Sayın Profesör

Almanya'yı idare eden kanunlar yüzünden artık bilimsel ve tıbbî çalışmalarını Almanya'da yürütemeyecek olan kırk profesör ve hekimin Türkiye'ye kabul edilmelerini isteyen 17 Eylül 1933 tarihli mektubunuzu aldım.

Bu beylerin hükümetimizin emirleri altında müesseselerimizde bir sene boyunca ücretsiz olarak çalışmayı kabul edeceklerini de not ettim.

Teklifinizin çok cazip olduğunu kabul etmeme rağmen bu teklifinizi ülkemizin kanun ve nizamnameleriyle uyuşturma imkânı görmediğimi söylemek zorundayım.

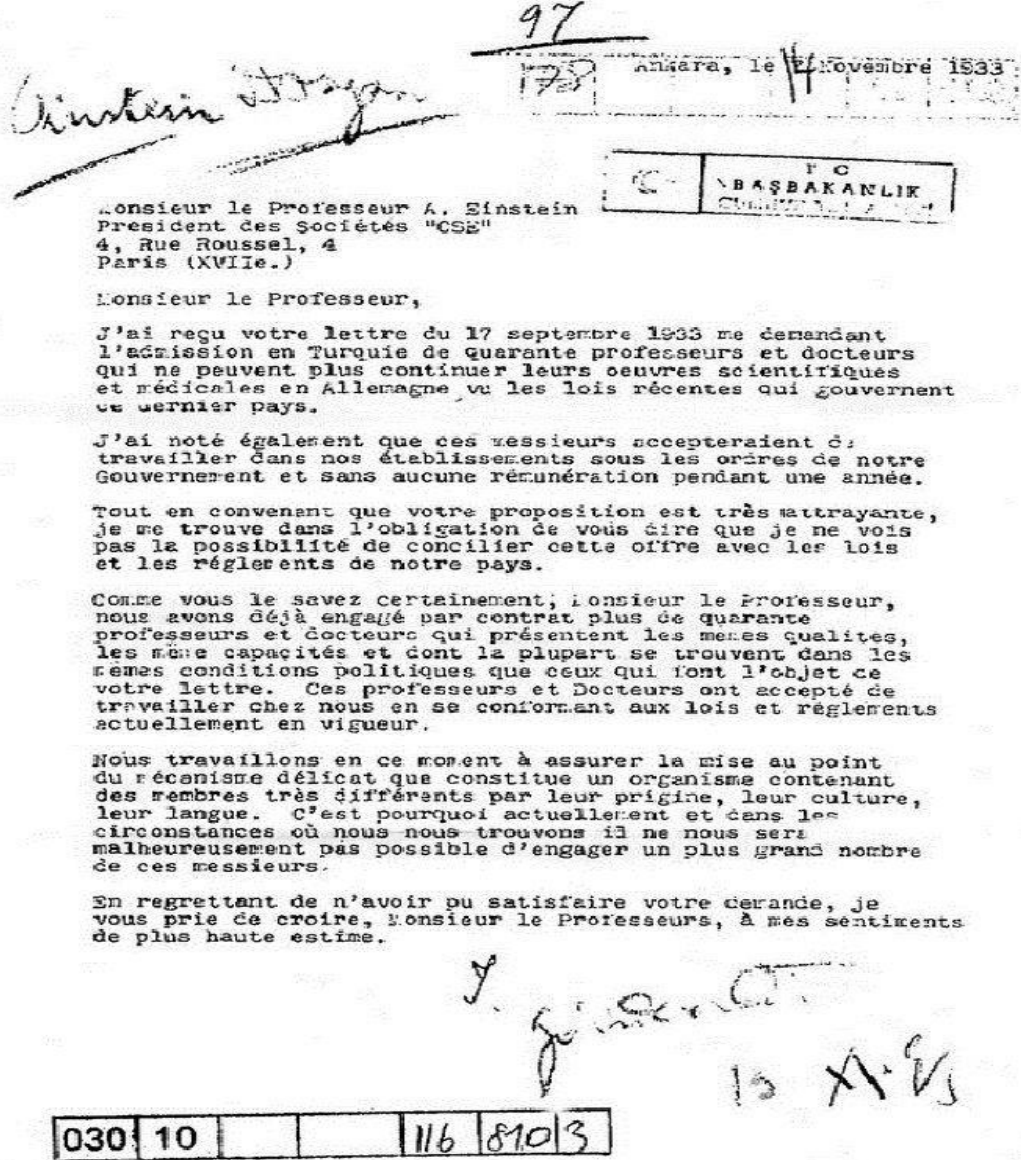
Sayın Profesör, bildiğiniz gibi kırktan fazla profesör ve hekimi mukavele ile istihdam ettik. Bunların çoğu mektubunuzun konusu olan profesör ve hekimlerle aynı siyasi şartlar içinde bulunmakta ve onlarla aynı vafsa ve kapasiteye sahip. Bu profesör ve hekimler halihazırda geçerli olan kanun ve nizamnamelere uyarak bizde çalışmayı kabul etti.

Şu anda menşei, kültür ve dilleri açısından çok değişik üyeleri ihtiva eden ve hassas bir mekanizma olan bir organizmayı kurmaya çalışıyoruz. Bu nedenle içinde bulunduğumuz şartlarda bu beylerden daha fazla sayıda personel istihdam etmemiz maalesef mümkün olmayacaktır.

Sayın profesör, isteğinizi tatmin edememekten dolayı üzüntülerimi bildirir, en derin hislerime inanmanızı rica ederim.”

---

¹⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3

Başbakan İsmet İnönü'nün Albert Einstein'a yazmış olduğu mektubun Fransızca orijinali¹⁸

4. Sonuç

İsmet İnönü'nün cevabından da anlaşıldığı üzere Türkiye'ye gelmek isteyen mektupta bahsi geçen bilim adamlarının henüz Türkiye'ye üniversite reformu için gelmiş olanlarla aynı vasfa ve kapasiteye sahip olduklarını belirterek kibarca bu cazip teklifi reddetmiştir. Ayrıca Türkiye'nin kanun ve nizamname şartlarının bu 40 bilim adamını kabul etmeye müsait olmadığını söylemiştir.

Einstein'ın bu talebine olumsuz cevap verilmesine karşın ve cevap mektubunda "Bunları bugünkü şerâite (şartlara) göre kabule imkân yoktur" ibaresinin yer almasına rağmen, yaptığımız araştırmalara göre o tarihten sonra Türkiye'ye farklı bilim dallarından sayıları 190'ı bulan bilim adamı geldiği ve üniversitelerde ders verdiği de anlaşılmaktadır.

Einstein'ın mektubuna olumsuz cevap verildikten sonra 190 bilim adamının daha sonraki yıllarda Türkiye'ye kabul edilmesi, Einstein'a olumsuz cevap verilmesinin sebebini tam olarak ortaya koymamızın önüne geçmektedir. Ancak ortaya koyulabilecek birkaç çıkarım vardır. İlk olarak Einstein'ın mektubu Türkiye'ye ulaştığı sırada Milli Eğitim Bakanlığı'na Hikmet Bayur

¹⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3

yeni atanmıştı ve henüz göreve başlamamış, bu bakanlığa vekaleten Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam bakmaktaydı. Bu görev değişimi sırasında oluşan boşlukta başbakan ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında bir koordinasyonsuzluktan dolayı üniversitenin ihtiyacının tam olarak saptanamadan çabuk bir karar ile geri cevap mektubunun yazılması ve tam anlamı ile sağlıklı bir kararın verilememiş olması zayıf bile olsa bir olasılık olarak karşımızda durmaktadır. Bu bilim adamlarının kabul edilmemesinin bir diğer ihtimali olarak, Einstein'ın mektubu gerçekten incelenmiş ancak o dönem için yeni bilim adamlarının alınmasının bütçeye yük getireceğinden dolayı bu talep reddedilmiş olma ihtimalini de doğursa da, Einstein'ın mektubunda belirttiği gibi Türkiye'de çalışmak isteyen bilim adamları her hangi bir ücret talep etmemeleri bu ihtimali de oldukça zayıflatmaktadır.

Bilim adamlarının alınmamasına dönem itibariyle gerçek sebep arandığında ise iki önemli sebep görünmektedir. Bunlardan ilki İsmet İnönü'nün cevabî yazıda belirttiği gibi çoğu aynı alandan olan bilim adamlarının Türkiye'nin bilimine "çok fazla" ve "farklı" bir katkı yaratamayacağı düşüncesi iken, diğer sebep ise bir Yahudi kuruluşu olan OSE'nin tamamı Yahudi olan bilim adamlarıyla Türkiye'de bir yapılanmaya gidebileceği ve devamında misyonerlik faaliyetleri yürütebileceği endişesidir. Devleti önceki yıllarda bu tür zararlı faaliyetlerden korumak adına verilen mücadeleler henüz zihinlerde çok tazeyken yöneticilerin ülkeyi bir örgütün yapması ihtimal dahilinde olan bu tür misyonerlik faaliyetlerinden koruma içgüdüsüyle hareket etmeleri de söylenebilir. Ortaya koyabileceğimiz son çıkarım ise genel olarak devletler arasında ki diplomasi sebebi ile olabilir. Zira Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin hassas bir dengede seyrettiği o dönemlerde Einstein tarafından teklif edilen bilim adamlarının Türkiye'de çalışmasına izin verilmesinin iki ülke arasında bir kriz çıkarabileceği de düşünülmüş olabilir. Bütün bu çıkarımlar ortaya konulduğunda söylenebilecek en önemli durumun bu bilim adamlarının Türkiye'ye kabul edilmeyişleri olduğu gerçeğidir.

Bu noktada kamuoyunda karıştırılan bir başka nokta da Einstein'ın 40 bilim adamı arkadaşının Türkiye de çalışmasını talep ettiği mektubu kime yazdığı üzerindedir. Einstein'ın 17 Eylül 1933 tarihinde Türkiye'ye göndermiş olduğu mektubun gideceği adres başbakanlığı işaret etmektedir. Çünkü mektubun orijinal halinin son kısmına bakıldığında İngilizce olarak "The President of the Cabinet of Ministers of the Turkish Republic" yani "Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kabinesi Başkanına" ibaresi yer almaktadır. Bu ibare bize, Albert Einstein'ın mektubunun bilindiği üzere Atatürk'e değil de o dönem başbakan olan İsmet İnönü'ye yazıldığını somut olarak göstermektedir. Yaptığımız bu çalışma esnasında karşımıza çıkan ve kamuoyunda kafa karışıklığına neden olan bir başka nokta da İstanbul Teknik Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Münir Ülgür'ün açıklaması olmuştur. Ülgür 1949 yılında Princeton Üniversitesinde Albert Einstein ile görüşüğünü, Einstein'ın bu görüşme esnasında kendisine "Dünyanın en büyük liderine sahipsiniz. 1933'teki Üniversite Reformunuz sırasında beni de ülkenize davet etmişti" dediğini bildirmiştir.¹⁹ Prof. Dr. Münir Ülgür'ün bu açıklamalarını doğru kabul etsek dahi, Atatürk'ün Einstein'a göndermiş olduğu her hangi bir yazılı davet belgesine arşivlerde rastlamadık. Yine ihtimal dahilinde olan bir durum, Atatürk'ün Einstein'ın zikrettiği bu durumu yakın çevresi ile paylaşmış olabileceği ve bazı kişiler vasıtasıyla kendisine iletmış olabileceği ihtimalidir.

Neticede 1933-1944 yılları arasında Nazi Almanya'sı döneminde Hitler baskısı ülkede doruk noktasına ulaşmış ve Alman olmayanlara baskı ve eziyetler yapılmıştır. Günümüzde de olduğu gibi o dönemde de Türklerin tarihten beri getirmiş oldukları bir gelenek olan mazluma kucak açma geleneği harekete geçmiş Nazi zulmünden kaçan birçok bilin adamına Türkiye güvenli bir liman olmuştur. Einstein'ın mektubuna her ne kadar olumsuz cevap verilmiş olsa da 1933 ten önce de sonra da Türkiye Avrupa'da yayılan faşizm den kaçan insanlara sığınak olmuştur.

¹⁹ Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, Sayı 1022, Yıl 2016, s. 12.

Kaynakça

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Belge No: 030-10-116-810-3

Akşam Gazetesi, 11 Ekim 1933.

Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji Dergisi, Sayı 1022, Yıl 2016.

Hänlein, Andreas, *Gerhard Kessler: Türkiye’de Sürgün Bir Alman Sosyal Politikacı*, (Çev.: Alpay Hekimler), Çalışma ve Toplum Dergisi, 2006, Sayı 9, s. 31-47.

Taşdemirci, Ersoy, Ankara, Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları, Bizim Büro Basımev, 1992.

Turan, Şerafettin, *Dr. Reşit Galip’in Atatürk’e Yakınmaları*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, 1963, Sayı, 25, s. 1-25.

Kalaycıoğulları, İnan, Darülfünundan Üniversiteye Gelenekten Araştırmaya, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 2009, Sayı 48, s. 43-59.

Kocatürk, Utkan, Ankara, Atatürk’ün Üniversite Reformu İle İlgili Notları, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 1984, Cilt 1, Sayı 1.

Söyleşi: Hakan Sürmen, Röportaj: Rıfat N. Bali (2007), Sami Günzberg Sarayın ve Cumhuriyet’in Dişçibaşısı, Türk Diş Hekimleri Birliğı Dergisi, Sayı 102, s. 82-86.

Wheeler, Jhon Archibald, Washington, *Albert Einstein 1879-1955*, National Academi of Science, 1980.